

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ
И.АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ
Ж.БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК
УНИВЕРСИТЕТИ**

Д 13.18.580 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда

УДК 494.3: 378.147

СЕГИЗБАЕВА НАЗГУЛЬ КАПАРОВНА

**БАКАЛАВР ДАРАЖАСЫНДАГЫ СТУДЕНТТЕРГЕ КЫРГЫЗ
ТИЛИН ДЕҢГЭЭЛДЕР БОЮНЧА ҮЙРӨТҮҮ МЕТОДИКАСЫ**

**13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы
(кыргыз тили)**

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип
алуу үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2020

Диссертациялык иш И.Арабаев атындагы КМУнун педагогика факультетинин Башталгыч мектепте кыргыз, орус тилдерин окутуунун технологиясы кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи: **Биялиев Кутманбек Абакович,**
педагогика илимдеринин доктору, профессор,
КРСУнун Кыргыз тили кафедрасынын башчысы.

Расмий оппоненттер: **Сакиева Сайипжамал Салайдиновна,**
педагогика илимдеринин доктору, профессор,
Жалал-Абад мамлекеттик университетинин
Башталгыч билим берүүнүн теориясы жана
методикасы кафедрасынын башчысы

Исираилова Акдана Маматалиевна,
педагогика илимдеринин кандидаты, И.Раззаков
атындагы Кыргыз Мамлекеттик техникалык
университетинин Кыргыз тили кафедрасынын
доценти.

Жетектөөчү мекеме: Ош мамлекеттик университетинин
Филологиялык билим берүүнүн технологиясы
кафедрасы.

Диссертациялык иш 2020-жылдын 12-июнь саат 13.00 да И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) жана психология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча уюштурулган Д 13.18.580 диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот.

Дареги: 720026, Бишкек шаары, 10-кичи район, Саманчин көчөсү, 10 а.

Диссертациялык иш менен И.Арабаев атындагы КМУнун (Бишкек шаары, Раззаков көчөсү, 51), Ж.Баласагын атындагы КУУнун (Бишкек шаары, Фрунзе көчөсү, 547) жана Кыргыз билим берүү академиясынын (Бишкек шаары, Эркиндик проспекти, 25) илимий китепканаларынан жана [http: arabaev.kg /do.kg](http://arabaev.kg/do.kg) сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2020- жылдын 2-июнда таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу
катчысы, педагогика илимдеринин
кандидаты, доцент



Омурбаева Д.К.

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу. СССР таратылып, мурдагы советтик республикалар эгемендүүлүккө ээ болгондон кийин, бардык республикаларда, анын ичинде Кыргызстанда да иш кагаздарынын системасын, билим берүүнү, илимди мамлекеттик тилге которууда кыйынчылыктар пайда болду.

“2014-2020 – жылдарда Кыргыз Республикасында мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү программасында”: “... азыркы учурда Кыргызстандагы тил саясатында мамлекеттик тилди өнүктүрүү маселеси курч бойдон калууда. Эгемендүүлүк жылдарында мамлекеттик тилди колдоого жигердүү күч–аракеттер болгондугуна карабастан, азыркы учурда мамлекеттик башкарууда, иш кагаздарын жүргүзүүдө жана кесиптик коммуникацияда, ошондой эле жогорку билим берүү системасында кыргыз тилинин колдонулуш чөйрөсүн кеңейтүүгө карата олуттуу өзгөрүүлөр байкалбайт. Мамлекеттик тил республиканын бардык окуу жайларында окутулгандыгына карабастан, кыргыз тили эне тили болбогон жарандардын ондон бир бөлүгү гана кыргыз тилин билет”, - деп белгиленген.

Буга байланыштуу, биринчи кезекте ата мекендик лингводидактикада жана тил илиминде мамлекеттик тилди эне тили катарында да, чет тили катарында да окутууну калыптандырууга, өнүктүрүүгө арналган теориялык, практикалык изилдөөлөрдү активдештирүү керек. Кыргызстандын ЖОЖдорундагы, мектептериндеги кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутууга арналган изилдөөлөр да актуалдуу маселелердин катарын толуктайт. Чет тилдерин, орус тилин чет тили катары окутуунун методикасынын тажрыйбасынан белгилүү болгондой, деңгээлдер боюнча окутуу конкреттүү жыйынтыкка ээ болууга багыттайт жана көп маданияттуу мейкиндикте тилге практикалык түрдө ээ болуу менен коммуникативдик, кесиптик маселелерди чечүүнү жана аларды окуу процессине камтууну көздөйт.

Проблеманын изилдениш деңгээли. Тилди деңгээлдер боюнча окутууну калыптандыруу проблемалары, аларды чечүүнүн методикалык перспективалары “Чет тилдерин билүүнүн жалпы европалык компетенциялары. Үйрөнүү, үйрөтүү, баалоо”. (Тил саясаты боюнча департамент. Страсбург 2003”) деп аталган программалык документте берилген.

Бирок азыркы учурга чейин биринчи кезекте ата мекендик, советтик, орусиялык лингвисттердин жана методисттердин изилдөөлөрүнө таянган кыргыз лингводидактикасында бул маселеге дароо эле кайрыла койгон жок.

XX кылымда мугалим (окутуучу) тарабынан тилди окутуу, үйрөтүү процессин да, окуучу (үйрөнүүчү) тарабынан тилди үйрөнүү процессин да камтыган “лингводидактика” – тилди үйрөтүүнүн негизги түшүнүгү Н. М. Шанский тарабынан сунушталган.

Анын эмгектеринде окутуунун “баштапкы” жана “андан аркы” этаптары жөнүндө айтылган, кеп тилди билүүнүн градуирлөөчү деңгээлдери жөнүндө жана ал деңгээлдерге жетүүнүн ыкмалары жөнүндө болгон эмес. Маселени ушул жагдайдан түшүнүү окутуунун ар түрдүү методдорун негиздеген

көптөгөн лингводидакттардын (Й. Сейденстуккер, К. Плёту (грамматика-которуу методу); Ф. Гуэн (сериялардын методу); Дж Ричардс, Т. Роджерс (түздөн-түз методу); М. Уэст (окуу методу); Г. Пальмер, Ч .Фриз, Р. Ладло (аудиолингвалдуу методу); Н. Хорнби (оозеки метод); Н. Хомски (конгнитивдүү код); Д. Хаймс, М. Халидей, Е. И. Пассов (коммуникативдүү метод); Ю. Лазанов (суггостопедия) эмгектеринде кездешет. Проблеманы чечүүнүн сунушталаган чечимдерине ылайык тилди окутуунун методун тандоо негизги маселе катары каралган.

Орус лингводидактика жана психолингвистикасында (Андриянова В. И., Арутюнов А. Р., Ахманова О. С., Байкова Л. С., Бакеева Н.З., Бархударов С. Г., Белякова Н.С., Бим И.Л., Быстрова Е. А., Васильева А. Н., Верещагин Е. М., Всеволодова М. В., Вятютнев М. Н., Гальперин П. Я., Городилова Г. Г., Гохлернер М. М., Даунене З.П., Дергачева Г. И., Ждан А. М., Жинкин Н. И., Заневский Я. Л., Запорожец А. В., Иевлева З. Н., Капинос В.И., Капитонова Т. И., Климентенко А.Д., Кокорина С. И., Костомаров В. Г., Краевский В.В., Кудрявцева Т. С., Кузина О. С., Леонтьев А. А., Ляховицкий М.В., Малашенко Н. М., Миролубов А.А., Митрофанова О. Д., Оганесян С. С., Пассов Е.И. Рахманов И.В., Резниченко И. Л., Рожкова Г. И., Саяхова Л. Г., Чистякова И. Г., Шанский Н. М., Шатилов С.Ф., Шмелёв Д. Н., Щарнас В. И., Шукин А. Н., Эльконин Д. Б. ж.б.) негизги орунду тилдин теориясын өздөштүрүү ээлеп, деңгээлдер боюнча тилди окутуу экинчи планга жылып кеткен.

Бул маселе орусиялык лингводидакттар тарабынан орус тилин чет тили катары билүүсүн тестирлөө менен сертификаттарды берүү (элементардык деңгээл (А1), базалык деңгээл (А2), биринчи деңгээл (В1), экинчи деңгээл (В2), үчүнчү деңгээл (С1), төртүнчү деңгээл (С2) боюнча мамлекеттик программаны ишке киргизгенден кийин иликтенип баштаган.

Ушул сыяктуу эле кырдаал кыргыз, ошондой эле орус тилдерин эне тили жана чет тили катары окутуунун маселелери активдүү иликтенген (Акматова А.А, Ахметова Н. А., Биялиев К. А, Батаканова С.Т., Добаев К. Д., Керимбекова Р.А, Култаева У.Б., Манликова М. Х., Мусаева В.И., Рысбаев С, Сарылбекова З.С., Тагаев Дж. М., Шейман Л.А, Чокошева Б.С, Чыманов Ж. А.) Кыргызстандын лингводидактикасында да пайда болгон. Бирок деңгээлдик окутуу методикасына арналган изилдөөлөр, анын ичинде Кыргызстандын ЖОЖдорунда, мектептеринде кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутууга арналган эмгектер али жокко эсе.

Ушул жагдайлардан улам төмөнкүлөрдүн ортосунда карама-каршылыктар келип чыкты:

- мамлекеттик (кыргыз) тилинин толук кандуу өкүм сүрүшүнө болгон коомдун керектөөсү менен мамлекеттик тилдин В1, В2, С1, С2 деңгээлдерин “тилди алып жүрбөөчүлөр” тарабынан төмөнкү деңгээлде билүүсүнүн ортосунда.
- үйрөнүүчүлөрдүн кыргыз тилин деңгээлдер боюнча билүүсүнө ылайык коммуникативдик компетенциясын максаттуу калыптандыруу зарылдыгы

менен бул процессти илимий-методикалык жактан камсыз кылуунун жетишерлик иштелип чыкпагандыгынын ортосунда.

Көрсөтүлгөн карама-каршылыктарды чечүүгө аракеттенүү изилдөөнүн темасын **“Бакалавр даражасындагы студенттерге кыргыз тилин деңгээлдер боюнча үйрөтүү методикасы”** деп тандап алууга негиз болду.

Диссертациянын темасынын приоритеттүү илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор, билим берүүчү, илимий мекемелердин негизги илимий-изилдөө иштери менен болгон байланышы.

Диссертациялык изилдөө “2014-2020-жылдарда мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү боюнча улуттук программанын” максаттары жана милдеттери менен тыгыз байланышкан жана И. Арабаев атындагы КМУнун башталгыч мектепте кыргыз, орус тилдерин окутуунун технологиясы кафедрасынын илимий-изилдөө иштеринин алкагында аткарылды.

Изилдөөнүн максаты: студент-бакалаврларды кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун методикасын теориялык жактан негиздөө жана иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн максатына ылайык төмөндөгүдөй **милдеттер** коюлду:

1. Кыргызстандын ЖОЖдорунда бакалавр даражасындагы студенттерге кыргыз тилин деңгээлдер боюнча үйрөтүүнүн илимий-теориялык негиздерин аныктоо үчүн тилди деңгээлдер боюнча окутууга карата топтолгон тажрыйбаларды системалаштыруу, изилдөө, жалпылоо.

2. Студент-бакалаврлардын деңгээлдик коммуникативдик компетенциясынын калыптанышынын критерийлерин жана көрсөткүчтөрүн, педагогикалык шарттарын аныктоо.

3. Бакалавр даражасындагы студенттерге кыргыз тилин деңгээлдер боюнча үйрөтүүнүн методикалык жолдорун иштеп чыгуу (жумушчу программа, тилге ээ болуунун тишелүү коммуникативдик компетенциясынын түзүмдүк-мазмундук моделин, ж.б.).

4. Бакалавр даражасындагы студенттердин тилге деңгээлдер боюнча (B1, B2) үйрөнүүсүндөгү коммуникативдик компетенцияларын калыптандырууга карата сунушталган модель менен педагогикалык шарттардын эффективдүүлүгүн эксперименталдык жактан текшерүү.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы төмөнкүдө:

1. Кыргызстандын ЖОЖдорундагы бакалавр даражасындагы студенттерге кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун илимий-теориялык негиздери алгачкы жолу системалаштырылды жана аныкталды.

2. Бакалавр даражасындагы студенттерге кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун коммуникативдик компетенцияларынын калыптануу көрсөткүчтөрү менен критерийлери иштелип чыгып, аныкталды.

3. Студент-бакалаврлардын кыргыз тилинин B1, B2 деңгээлдери боюнча коммуникативдик компетенциясынын калыптануусунун ар түрдүү деңгээлдерин диагноздоочу критерийлердин жана көрсөткүчтөрдүн системасынын негизги мүнөздөмөлөрүн чагылдырган курамдык-мазмундук

моделге ылайык кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун методикасы иштелип чыкты.

4. Студент-бакалаврлардын тилди билүүсүнүн жеткиликтүү деңгээлиндеги коммуникативдик компетенциясын калыптандырууга багытталган курамдык-мазмундук моделди камтуу менен иштелип чыккан методиканын эффективдүүлүгү эксперименталдык жактан аныкталды.

Изилдөөнүн практикалык маанилүүлүгү. Изилдөөдөн алынган натыйжаларды Кыргызстандын мектептеринде жана жогорку окуу жайларында кыргыз тилин окутуу методикасын, студент-бакалаврларга тилди деңгээлдер боюнча окутуу методикасын өркүндөтүүдө кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутууга карата типтүү, жумушчу программаларды, окуу китептерин жана окуу куралдарын, дидактикалык материалдарды иштеп чыгууда, ж.б. колдонууга болот. Изилдөөнүн материалдары жогорку окуу жайларынын жана билимди өркүндөтүү курстарынын окуу процессинде атайын курстарды өтүүдө колдонула алат. Андан тышкары, бул материалдар лингводидактиканын тилди деңгээлдер боюнча окутуу маселелеринин мындан аркы изилденишинде колдонулушу мүмкүн.

Диссертациянын коргоого алынып чыгуучу негизги жоболору:

1. Советтик, орусиялык жана ата мекендик лингводидактикада жана психолингвистикада тилдерди деңгээлдер боюнча окутуунун теориялык жана практикалык жактан топтолгон тажрыйбасын окуп-үйрөнүү, жалпылоо жана системага салуу, Кыргызстандын жогорку окуу жайларында студент-бакалаврларга кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун методикасынын илимий-теориялык негиздерин аныктоо, ошондой эле В1, В2 деңгээлдери боюнча үйрөнүүчүлөрдүн коммуникативдик компетенциясын калыптандыруунун педагогикалык шарттарын түзүү жана бул процессти илимий-методикалык жактан камсыздоо зарылдыгын айкындады.

2. Кыргызстандын жогорку окуу жайларында студент-бакалаврларга кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун методикасынын илимий-теориялык негиздерин аныктоо жана курамдык компоненттери катары өзүнүн ичине: окутуучунун жана студент-бакалаврдын ишмердүүлүгүн, окутуунун максаттарын, тил билүүнү аныктоонун критерийлерин (диапазон, тактык, тездик, өз ара аракеттенүү, байланыштуулук), кеп ишмердүүлүгүнүн түрлөрүн (жазуу, сүйлөө (монолог, диалог), түшүнүү (окуу жана аудио уктуруу)); студенттердин коммуникативдик компетенцияларын эффективдүү калыптандыруунун дидактикалык принциптерин; окутуунун каражаттарын (окуу-методикалык комплекс: жумушчу программа, окуу куралы, сабактардын цикли (көнүгүүлөр системасы, аудио-видео тиркемелер, ж.б.) камтыган курамдык-мазмундук моделине ылайык компетенттүүлүктүн негизинде кыргыз тилин деңгээлдер боюнча (В1, В2) окутуунун методикасын иштеп чыгуу студент-бакалаврлар тарабынан кыргыз тилин В1, В2 деңгээлдеринин талаптарына ылайык билүүсүнө өбөлгө түзөт.

3. Студент-бакалаврларга кыргыз тилин деңгээлдер боюнча (В1, В2) окутууга карата иштелип чыккан методиканын эффективдүүлүгү Кыргызстандын жогорку окуу жайларында эксперименталдык окутуу учурунда аныкталды.

Билимди өздөштүрүүнүн $K=R:Q$ коэффициентинин (K – билимди өздөштүрүү коэффициенти, R – туура аткарылган тапшырмалардын саны, Q – тапшырмалардын жалпы саны) жардамы менен алынган студенттердин кыргыз тилин билүү деңгээли жана коммуникативдик компетенциясынын калыптанышы боюнча салыштырмалуу көрсөткүчтөр бул багытта максаттуу иш алып баруунун зарылдыгы жана 2014-2020-жылдарда Кыргыз Республикасында мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү боюнча программанын» талаптарына ылайык Кыргызстандын мектептеринде жана жогорку окуу жайларында кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуу методикасынын иштелип чыгуусунун келечектүүлүгүн күбөлөндүрөт.

Издөнүүчүнүн жекече салымы: Бакалавр даражасындагы студенттерди кыргыз тилине деңгээлдер боюнча окутуунун илимий-методикалык негиздери системалаштырылды жана жалпылаштырылды, анализденди; коммуникативдик компетенцияларды калыптандыруу жана деңгээлдик окутуунун методикасын иштеп чыгууда (ЖОЖдордо тилди деңгээлдер боюнча окутуу үчүн зарыл болгон методдорду иштеп чыгууда жана аныктоодо; бакалавр даражасындагы студенттерди деңгээлдер боюнча окутуунун теориялык моделин ишке ашыруу жана иштеп чыгууда; B1, B2 деңгээлиндеги студенттердин коммуникативдик компетенцияларынын калыптануусунун педагогикалык шарттарын аныктоодо жана апробациялоодо; сунушталган методика боюнча окуу процессинде колдонулуучу окуу-методикалык комплекстерди иштеп чыгууда (жумушчу программаны, окуу колдонмолорду, дидактикалык материалдарды); практикалык сунуштарды иштеп чыгууда колдонууга болот.

Илимий изилдөөнүн натыйжаларын апробациялоо: Илимий иш И. Арабаев атындагы КМУнун Башталгыч класстарда кыргыз, орус тилдерин окутуунун технологиясы кафедрасынын жыйынында талкуудан өткөрүлүп, негизги материалдары түрдүү конференцияларда баяндама, илимий макала, окуу-методикалык комплекс түрүндө чагылдырылды.

Изилдөөнүн эксперименталдык базасы - И.Арабаев атындагы кыргыз мамлекеттик университети, Ош гуманитардык-педагогикалык институту, И.Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университети, Ж.Баласагын атындагы КУУ, И.Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университети.

Эксперименталдык иштер үч этапка бөлүнүп жүргүзүлдү: *(аныктоочу, калыптандыруучу, текшерүүчү).*

Биринчи, аныктоочу этапта - (2011-2013-жылдар) - методологиялык-теориялык аспектиден иликтөөлөр жүргүзүлдү. Лингводидактиканын окутуудагы, теориядагы жана практикадагы, ошондой эле тилди деңгээлдер боюнча окутуудагы абалы талданды. Аныктоочу этаптын жыйынтыктарынын негизинде деңгээлдер боюнча окутуунун илимий-методикалык негиздери аныкталды жана бакалавр багытындагы студенттердин B1, B2 деңгээлин аныктоо ишке ашты.

Экинчи этап, калыптандыруучу педагогикалык эксперимент - (2014-2016-жылдар).

Аныктоочу педагогикалык эксперименттен алынган жыйынтыктар В1, В2 деңгээлиндеги бакалавр багытындагы студенттердин коммуникативдик компетенциясын калыптандыруунун моделин иштеп чыгууга мүмкүнчүлүк берди. Окуу куралы иштелип чыгып, апробациядан өткөрүлдү, ал көнүгүүлөрдөн, тесттерден, тапшырмалар системасынан турат.

Текшерүүчү этап (2017-2019 ж.ж.). – алынган жыйынтыктар салыштырылып, деңгээлдер боюнча окутуунун методикасына түзөтүүлөр, практикалык сунуштар киргизилди.

Диссертациянын жыйынтыктарынын толук жарыяланышы:

Илимий иштин негизги материалдары жана анын сунуш-жоболору илимий-практикалык конференцияларда, И.Арабаев атындагы КМУнун «Башталгыч мектепте кыргыз, орус тилдерин окутуунун технологиясы» кафедрасынын жыйындарында баяндама катарында окулган докладдарда жана окуу методикалык комплексинде, илимий макалаларда, методикалык колдонмодо чагылдырылган.

Диссертациянын көлөмү жана түзүлүшү изилдөөдө коюлган маселелердин логикалык ырааттуулугу жана уланмалуулугу менен аныкталган.

Диссертация киришүүдөн, үч главадан, практикалык сунуштардан, 250 пайдаланылган адабияттардын тизмесинен, 5 таблицадан, 10 тиркемеден турат. Жалпы көлөмү – 167 бет.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

“Тилди деңгээлдер боюнча окутуунун келип чыгышы жана өнүгүшү” аттуу биринчи главада тилдерди деңгээлдер боюнча окутуунун, анын ичинде Кыргызстандын жогорку окуу жайларында студент-бакалаврларга кыргыз тилин окутуу методикасынын топтолгон теориялык жана практикалык тажрыйбасы каралат.

Тилди деңгээлдер боюнча окутуу маселеси өзүнүн түпкү тегинде азыркы күнгө чейин аягына чейин иштелип чыга элек, тлаш жараткан төмөнкүдөй теориялык жана методологиялык жоболорго келип такалат:

- окутуунун «методу» жана «методикасы» (адатта бул түшүнүктөр бири-бири менен бирдей каралат, мисалы, «коммуникативдик метод» жана «коммуникативдик методика»);

- «тил» менен «кеп» түшүнүгү изилдөөнүн предмети катарында лингводидактикада же тилди үйрөтүү жана анын үйрөнүүчү тарабынан өздөштүрүлүшү боюнча методика илиминде (“тил үйрөтүү” деген айрым учурда тилдин системасын үйрөтүү түшүнүгүнө ээ болуп), (фонетикалык, морфологиялык, синтаксисттик, стилистикалык система), дагы бир учурларда “өздөштүрүлүп жаткан тилдин кебин” (оозеки, жазуу) үйрөтүү, же ар түрдүү интенцияларды билдирүү үчүн тилдик коммуникация максатында, тилдик системаны практикалык жактан үйрөтүү катарында түшүндүрүлөт.

- «тилди окутуунун методу», мында изилдөөнүн объектиси катары «тил», «кеп» берилет;

-«коммуникативдик тилдик компетенция» тилдик каражаттарды колдонуу менен ишмердүүлүктү ишке ашырууга тил билүү деңгээлдеринин конвенциалдык системасында талапка ылайык “коммуникативдик тилдик компетенциянын” калыптанышына мүмкүнчүлүк берет.

“Тилдерди окутуунун методу жана методикасы” проблемалары О.С. Ахманова, Андриевская-Левенстерн Л.С., Беляев Б.В, Берман И.М., Бим И.Л, Золотницкая С.П., Климентенко Д., Краевский В.В., Ляховицкий М.В., Миролубов А., Михайлова О.Э., Перовский Е.М., Рахманов И.В., Розенцвейг Ю.В., Рыт Е.М., Салистра И.Д., Шатилов С.Ф., Щерба Л.В., Цетлин В.С. сыяктуу окумуштуулардын эмгектеринде каралган.

Изилдөөдө М.В. Ляховицкий тарабынан берилген чет тилдерди окутуунун методикасын окутуунун мыйзам ченемдүүлүктөрүн, максаттарын, милдеттерин, мазмунун, каражаттарын, ыкмаларын, методдорун жана системасын, ошону менен катар эле экинчи тилдин негизинде окутуу жана тарбиялоо процесстерин изилдөөчү илим катарында караган, ал эми “окутуунун методун” өзүнө негизги методикалык маселени чечүүнүн доминанттык идеясын камтыган чет тилдерди окутуу процессинин негизги компоненттерин ишке ашыруучу жалпы модель катарында мүнөздөгөн “методика” жана “метод” аныктамаларына артыкчылык берилди.

Биз үчүн “тил” жана “кеп” түшүнүктөрүнүн негизги аныктамасы болуп орус тили, чет тилдери, кыргыз тили боюнча төмөнкү лингвисттердин, психолингвисттердин жана методисттердин эмгектеринде берилген аныктамалар эсептелет: В. Гумбольдт, Г. Штейнталь, А.А. Потебня, Ф.Ф. Фортунатов, И.А. Бодуэн де Куртенэ, Ф. де Соссюр, Л.В. Щерба, Е.А. Земская, А.А. Леонтьев, Е.И. Пассов, В.Л. Скалкин, М.Н. Кожина, Б.М. Головин, Т.К. Ахматов, К.Д. Дыйканов, А.О. Орусбаев, Ж.К. Садыков, С. Өмүралиева, Т.С. Маразыков, К.Т. Токтоналиев, Т.Т. Токоев ж.б. Б.В. Беляев сыяктуу эле биз дагы “тил” дегенден баарлашуунун куралы жана каражатын, ал эми “кеп” дегенден иш-аракеттеги тилди түшүнөбүз.

Окутуунун методдору грамматикалык-котормо илиминин негиздөөчүлөрүнүн

(Й. Сейденстуккер, К. Плётц) сериялардын методу (Ф. Гуэн); тике метод (Дж. Ричардс, Т. Роджерс); окуу методу (М. Уэст), аудиолингвалдык метода (Г. Пальмер, Ч. Фриз, Р. Ладо); оозеки метод (А.С. Хорнби); когнитивдик код методу (Н. Хомски); коммуникативдик метод (Д. Хаймс, М.Холидей, Е.И. Пассов), суггестопедия методу (Ю. Лозанов), ошондой эле ата-мекендик педагогдордун кыргыз жана орус тилдерин окутуунун түрдүү аспектилерин изилдеген (Акматова А.А., Ахметова Н.А., Биялиев К.А., Батаканова С.Т., Добаев К.Д., Керимбекова Р.А., Култаева У.Б., Манликова М.Х., Мусаева В.И., Рысбаев С., Сарылбекова З.С., Чокошева Б.С., Чыманов Ж.А.) эмгектеринде аныкталган жана системалаштырылган.

«Коммуникативдик тилдик компетенциялар» түшүнүгү автордук курамына доктор Дж. М. М. Трим (долбоордун директору), проф. Д. Косте, доктор Б. Норт, доктор Дж. Шейлд кирген “Чет тилин билүүнүн жалпы европалык компетенциясы: үйрөнүү, окутуу, баалоо. (Тил саясаты боюнча департамент.

Страсбург, 2003”) аттуу программалык документке негиз болгондугун белгилөөгө болот. Илимий-методикалык жетишкендиги болуп, албетте, бир катар негизги түшүнүктөрдү иреттөө жана мүнөздөө, алардын чет тилдерди билүүнүн жалпы европалык компетенциялар системасындагы ордун аныктоо болгон.

Бул документ тил саясатынын макааттарын жана милдеттерин, көп тилдүүлүк маселелерин, жалпы европалык компетенциялардын критерийлерин, ишмердүүлүк мамилени жана тил билүү деңгээлинин жалпы системасын, тилди окутууну жана үйрөнүүнү, тил билүү деңгээлинин дескрипторлорун тандоо критерийлерин, тил билүү деңгээлдеринин уланмалуулугун, тилди колдонуунун контекстин, коммуникация темаларын, коммуникативдик максаттарды жана милдеттерди, кеп ишмердүүлүгүнүн жана стратегиялардын түрлөрүн, коммуникативдик процесстерди, пайдалануучунун/үйрөнүүчүнүн компетенцияларын, ж.б. аныктайт.

Биздин изилдөөбүздүн милдеттерин чечүү үчүн билимдердин, билгичтиктердин, жеке сапаттардын жыйындысы болгон, адамга ар түрдүү иш-аракеттерди жасоого мүмкүнчүлүк берген “компетенция” түшүнүгүн, тил каражаттарын колдонуу менен ишке ашырыла турган лингвистикалык (тилдик), социомаданий (тилди колдонуунун социомаданий шарттары) жана прагматикалык (тил колдонуу) компоненттерди өзүнө камтыган “коммуникативдик тилдик компетенция» түшүнүгүн, конкреттүү коммуникативдүү милдеттерди аткарууга багытталган оозеки жана жазуу түрүндөгү тексттерди кабыл алуу жана жаратуу процессинде коммуникативдик компетенциянын баарлашуунун ар түрдүү чөйрөсүндө практикалык жактан колдонулушу катарында кабыл алынган «кеп ишмердүүлүгү» түшүнүгүн аныктоо маанилүү.

Кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуу методикасын жана Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын студент-бакалаврларынын коммуникативдик компетенциясынын калыптанышын аныктоонун критерийлерин иштеп чыгуу үчүн аталган документтин төмөнкү бөлүмдөрү негиз болду: билимдердин жана билгичтиктердин жыйындысын чагылдырган дескрипторлордун жардамы менен баяндалган «Тил билүү деңгээлдери: жалпы шкала» (1-табл.караңыз); кеп ишмердүүлүгүн жазуу, сүйлөө (монолог жана диалог) түшүнүү (окуу жана аудио уктуруу) сыяктуу түрлөрүнө ылайык тилди билүү деңгээлдери боюнча билимдердин жана билгичтиктердин жыйындысын чагылдырган 2-таблица; кеп ишмердүүлүгүнүн «диапазон», «тактык», «тездик», «өз ара аракеттенүү», «байланыштуулук» сыяктуу ар түрдүү параметрлерине ылайык тил билүү деңгээлдерин көрсөткөн 3-таблица. Албетте, бул параметрлердин бардыгы конвенционалдык статуска ээ, б.а. белгиленген түшүнүктөрдү классификацилоонун шартуу чегин билдирет. Бирок ушундай бөлүштүрүү деле белгилүү даражада методисттерди тил билүү деңгээлдерин, тил үйрөтүүгө байланышкан башка түшүнүктөрдү аныктоодогу субъективизмден арылтат.

Кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун методикасын иштеп чыгуу үчүн сунуш кылынуучу натыйжалар болуп, биздин оюбузча , М. Берлицтин

Нью-Йорктогу тил борборунун он эки деңгээлдүү системасын, Россия Федерациясындагы орус тилин билүүнүн сертификатталган деңгээлдерин жана «Жалпы европалык компетенцияларда» көрсөтүлгөн тил билүүнүн негизги үч деңгээлин анализдеген, деңгээлдер боюнча окутууга арналган Кыргызстандагы эң алгачкы изилдөөлөрдөн болгон К. А. Биялиевдин доктордук диссертациясынын натыйжалары эсептелет.

Жалпы европалык компетенцияларда көрсөтүлгөн тил билүү деңгээлдерине ылайык келүүсүнө карай ата мекендик лингводиактиканын окуу куралдарын: кыргыз тили боюнча окуу китептерин жана колдонмолорун (С. Өмүралиева, С. Кундузакова, Б. Касымова, К. Токтоналиев, А. Карыбаев, А.Г. Горн, С. Мамбеткалиев, Т.А. Асаналиев, К. Нанаев, Д. Сыдыкова, Ж. Жусаев, А. Карабекова, А. Каныбекова, А. Молдоев, З. Дербишева, С. Досоева, З. Мажитова, Р. Керимбекова, К. Биялиев, А. Тургамбаева, А. Усекова, Н.Р. Жапаров) талдоодо аларда үйрөнүүчүлөрдүн контингентинин тилдик деңгээли так көрсөтүлбөгөндүгү байкалды.

Бир гана «Кыргыз тили. Мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлер үчүн окуу куралы» (Кыргыз тили. К.А.Биялиевдин методикалык жетекчилиги менен түзүлгөн (А1, А2, В1, В2 деңгээлдер үчүн) мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлер үчүн окуу колдонмосунда тил үйрөнүүчүлөрдүн контингенти жалпы европалык шкала менен белгиленет.

Ошентип, теориялык-методикалык анализдин натыйжаларынын ата мекендик жана орусиялык лингводиактикадагы тилдерди деңгээлдер боюнча окутуунун методикасынын топтолгон теориялык жана практикалык тажрыйбаларын окуп-үйрөнүү жана жалпылаштыруунун негизинде Кыргызстандын мектептеринде жана жогорку окуу жайларында, анын ичинде студент-бакалаврларга кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуу методикасын өнүктүрүү жана өркүндөтүү маселеси кыргыз лингводиактикасындагы биринчи маселелерден болуп кала берет жана өзүнүн чечилишин талап кылат деп корутунду чыгарууга болот.

“Кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун эффективдүүлүгүн аныктоо боюнча изилдөөнүн материалдары жана методдору” аттуу экинчи главада экинчи милдетке ылайык биздин изилдөөбүздүн объектиси жана предмети аныкталды.

Изилдөөнүн объектиси болуп студент-бакалаврларга кыргыз тилин үйрөтүүдөгү окуу-тарбиялык процесс эсептелет.

Бул процесстин маңызы жана мазмуну КРнын жогорку кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик стандартынын конкреттүү багыттар боюнча бакалаврларды даярдоонун негизги билим берүү программасына коюлган талаптар бөлүмү тарабынан жөнгө салынат. Бул багыттар үчүн жалпы нерсе “кыргыз тили” окуу дисциплинасы катары (2018-жылдан баштап “кыргыз тили жана адабияты”), бир катар гуманитардык, социалдык, экономикалык В1 циклдери менен чогуу берилген. Бакалаврларды даярдоонун жалпы билим берүүчү талаптарында тилдик компетенциялар катары - логикалык ырааттуулукта, өз оюн аргументтер менен так, жеткиликтүү түрдө оозеки жана жазуу түрдө мамлекеттик, расмий тилдерде берүү жөндөмдүүлүгү көрсөтүлгөн.

(ИК-2 (инструменталдык компетенция – 2)); иштиктүү пикир алышууну ишке ашыра билүү жөндөмдүүлүгү: эл алдына чыгып сүйлөө, келишимдер, чогулуштарды өткөрүү, иштиктүү жазуу иштерин жүргүзүү, электрондук коммуникация (ИК-4). Бакалавр төмөнкүлөрдү **билүүсү** керек: лексикалык бирдиктердин негизги айкалышуу жолдорун жана сөз жасоочу моделдерди; кептик ишмердүүлүктүн түрлөрүнө шайкеш тилдик материалдарды тандоо жөндөмү болуусу керек; **аткара алуусу** керек: өз оюн оозеки жана жазуу түрүндө аргументтерди колдонуу менен жеткиликтүү берүүнү, ошондой эле, чет тилинде да, мамлекеттик жана расмий тилде оозеки жана жазуу коммуникациясынын, чет тилинде кесипке байланыштуу маалыматтарды алууга керектелүүчү көлөмдөгү коммуникациянын көндүмдөрүнө **ээ болуусу** керек.

Багыт берүүчү катарында кызмат кылган жалпы европалык “тил билүү шкаласына” анчалык деле байланышпаган бакалаврларды кесиптик даярдоого коюлган талаптардын мындай регламентациясы Кыргызстандын жогорку окуу жайлары бирдиктүү окуу-нормативдик документтер менен эмес, өздөрүнүн жумушчу программалары, окуу китептери жана окуу куралдары менен иштөөсүнө алып келген. Дисциплинаны окутуунун программаларындагы аудиториялык сааттарда да айырма бар. Ошого жараша биздин жогорку окуу жайларынын студент-бакалаврларынын коммуникативдик компетенциясы тил билүүнүн ар түрдүү деңгээлдерине жараша калыптанат.

Изилдөөнүн предмети болуп бакалавр даражасындагы студенттерге кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун деңгээлдик системасы эсептелет.

Бул системаны аныктоо “2014-2020-жылдарда Кыргыз Республикасында мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн Улуттук программасынын” 2-бөлүмүндө: «Билим берүү чөйрөсүндөгү тилдик саясатында» күтүлүүчү натыйжаларда, 2017-жылдан баштап бүтүрүүчүлөрдүн мамлекеттик тилге, башка тилдер боюнча В1 деңгээлине ээ болуусу, мектеп бүтүрүүчүлөрү, кесиптик жана жогорку билим берүүнүн бүтүрүүчүлөрү мамлекеттик тилге В2 деңгээлинде ээ болуусу керек», - деп айтылган талаптары менен шартталат.

Мындай методиканы иштеп чыгуу үчүн төмөнкү *педагогикалык шарттар* керек: тилге ээ болуунун жалпы европалык шкаласын колдонуу үчүн педагогикалык практикада педагогдор менен методикалык иштерди уюштуруу;

окуу-нормативдик документтерди: жумушчу программаларын, окуу куралдарын, көнүгүүлөр системасын, текшерүү тесттерин, эссенин тизмелерин иштеп чыгуу; ар бир кеп ишмердүүлүккө шайкеш келген окуу процессин окутуунун салттуу жана инновациялык технологияларын, методикаларды иштеп чыгууну уюштуруу ж.б.

Биздин изилдөөбүздүн методологиялык негизи болуп тилдерди окутууга болгон ишмердүүлүк мамиле эсептелет, анткени тилдик коммуникация социалдык ишмердүүлүк актысы катары берилет.

Бакалавр даражасындагы студенттерге кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутууну изилдөө үчүн төмөнкү **изилдөөнүн методдору** колдонулду:

- материалдарды систематизациялоо, анализдөө, жалпылоо (программалык документтерди жана мыйзам чыгаруу актылары: мамлекеттик тил боюнча мыйзамдар, билим берүү стандарттары, программалар ж.б.у.с.; илимий иштер: монографиялар, диссертациялар, авторефераттар, изилдөө боюнча илимий жыйнактар, илимий макалалар; окуу куралдары, окуу колдонмолору, түрдүү дидактикалык материалдар);

- анализ жана синтез (бакалавр даражасындагы студенттерге кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун педагогикалык модели жана сунушталган методика боюнча илимий-методикалык адабияттарды изилдөө);

- педагогикалык байкоо жүргүзүү, анкетирлөө, аңгемелешүү жүргүзүү, педагогикалык эксперимент.

Анализ жана синтез изилдөөнүн методу катары изилдөөнүн үчүнчү милдетин чечүүгө - деңгээлдик окутуунун педагогикалык моделин түзүүгө өбөлгө болду.

Педагогикалык байкоо жүргүзүү калыптандыруучу, аныктоочу этап учурунда бакалавр даражасындагы студенттерге тилге ээ болуунун деңгээлин аныктоо үчүн жана текшерүүчү этап процессинде - илимий ишти жалпылаштыруу, жыйынтык, корутунду чыгаруу, салыштыруу үчүн колдонулду.

Байкоо жүргүзүүнүн алдында анын максаты коюлуп, планы түзүлдү.

Анкетирлөө деңгээлдик окутуунун методдору, принциптери, тилге европалык шкала боюнча ээ болуудагы педагогдордун билимин текшерүү, эксперименталдык топтордогу билимдерин аныктоо үчүн жүргүзүлдү.

Аңгемелешүүдө ЖОЖдордогу кыргыз тилин окутуунун абалы аныкталды, “2014-2020-жылдарда Кыргыз Республикасында мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн Улуттук программасынын” 2- бөлүмүндө берилген окутуу методикасынын проблемалары, окуу процессинин окуу-методикалык адабияттар менен камсыз болуусу, дидактикалык материалдар, ж.б. тууралуу сөз болду, деңгээлдик окутуу боюнча иштелип чыккан методиканы окуу процессине киргизүүдөгү тоскоолдуктар аныкталды.

«Бакалавр даражасындагы студенттерге кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуу методикасынын натыйжалуулугун аныктоо боюнча эксперименталдык иштердин жыйынтыгы» аттуу үчүнчү главада деңгээлдер боюнча окутууга өбөлгө болуучу иштелип чыккан педагогикалык моделдер жана педагогикалык шарттарды эксперименталдык жактан текшерүүгө багытталган изилдөөнүн төртүнчү милдетин чечүү ачылып берилди.

Эксперименталдык иш төрт окуу жайында өткөрүлдү: И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети, Ош гуманитардык-педагогикалык институту, Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети, И. Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университети. Экспериментке 177 студент камтылды.

Эксперименталдык иш үч этапка бөлүндү: аныктоочу, калыптандыруучу жана текшерүүчү. **Аныктоочу этап** КР ЖОЖдорундагы деңгээлдер боюнча

окутуу абалын изилдөөгө; студент-бакалаврлардын тилдик коммуникативдик компетенцияларынын калыптанышынын деңгээлине объективдүү баа берүүгө мүмкүндүк берүүчү диагностика методдорун аныктоо; башка адистиктерде окуган студенттердин тилдик коммуникативдик компетенцияларын аныктоого багытталган.

Кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун методикасын жана Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын студент-бакалаврларынын коммуникативдик компетенциясынын калыптаныш деңгээлин аныктоочу критерийлерди иштеп чыгуу үчүн билимдердин жана билгичтиктердин жыйындысын чагылдырган, дескрипторлордун жардамы менен баяндалган “Тилге ээ болуунун деңгээлдери: жалпы шкала” негиз болду.

1-таблица. Тилге ээ болуу деңгээли: жалпы шкала

Эркин колдонуу	C2	Практикалык түрдө, кандай гана болбосун, бардык оозеки жана жазуу түрүндөгү билдирүүлөрдү түшүнөм, бир нече оозеки жана жазуу булактарына таянып, байланыштуу тексти түзө алам. Такалбай, жогорку темпте, так, керек болсо эң татаал учурлардагы маанилик кубулуштарды баса белгилеп сүйлөй алам
	C1	Түрдүү тематикага арналган көлөмдүү, татаал тексттерди, алардын көмүскөдөгү маанисин түшүнөм. Тез темпте сөздөрдү жана айтымдарды тандоодо кыйналбай сүйлөй алам. Илимий жана кесиптик ишмердүүлүктө сүйлөшүү үчүн тилди натыйжалуу колдоно алам. Татаал темаларга арналган так, деталдуу, туура түзүлгөн билдирүүлөрдү түзүп, текст түзүү моделдерин колдоно билгендигимди, тексттин элементтерин байланыштыруу жана бириктирүү элементтерин колдоно алгандыгымды көрсөтө алам.
Эркин колдонуу	B2	Абстракттуу жана конкреттүү темаларга арналган, алардын ичинде кууш адистик боюнча тексттердин жалпы мазмунун түшүнө алам. Эне тилинде сүйлөгөн адамдар менен тоскоолдук пикир алышуу үчүн тез жана такалбай сүйлөй алам. Түрдүү темаларга арналган так жана кеңири билдирүүлөрдү жасай алам, негизги проблемага карата өзүмдүн көз карашымды билдирип, түрдүү пикирлердин артыкчылыктары менен бирге кемчиликтерин да көрсөтө алам.
	B1	Жумуштагы, окуудагы, эс алуудагы ж.б. учурлардагы темаларга байланыштуу адабий тилдеги билдирүүлөрдүн негизги идеяларын түшүнөм. Үйрөнүп жаткан тил өлкөсүндө пайда боло турган кырдаалдардын көпчүлүгүндө сүйлөшө алам. Мага кызыктуу же белгилүү болгон темалардын тегерегинде байланыштуу билдирүүлөрдү жасай алам. Окуяларды, алардан калган элестерди, үмүттөнүүлөрүмдү, каалоолорумду сыпаттап, келечекке болгон пландарымды, пикиримди айтып, аларды негиздеп бере алам.
Элементардык	A2	Жашоонун негизги сфераларына байланыштуу айрым сүйлөмдөрдү жана кеңири тараган айтымдарды түшүнөм. Мага белгилүү болгон же жашоо-тиричилик темаларга тиешелүү жөнөкөй маалымат алмашуу менен байланыштуу милдеттерди аткара алам. Жөнөкөй айтымдарды колдонуп, өзүм, туугандарым, жакындарым тууралуу айтып берип, күндөлүк

	турмуштун негизги аспектилерин сыпаттай алам.
АI	Конкреттүү милдеттерди аткарууга керектүү болуп үйрөнүлгөн фразаларды жана айтымдарды түшүнөм жана колдоно алам. Өзүмдү, башкаларды тааныштыра алам, жашаган жерим, тааныштар, мүлк тууралуу суроолорду бере алам, мындай суроолорго жооп бере алам. Мени менен сүйлөшүп жаткан адам жай жана так сүйлөп, жардам берүүгө ниеттенсе, татаал болбогон маектешүүгө катыша алам.

Педагогикалык эксперимент учурундагы аныктоочу этапта кеп ишмердүүлүктөрдүн түрлөрү болгон билимдерди, билгичтиктерди, көндүмдөрдү аныктоо үчүн тапшырмалар, тесттер иштелип чыкты.

Мисалы, **жазууну текшерүү** үчүн студенттерге «Кыргызстандын курорт, санаторийлери» (Курорты и санатории Кыргызстана) деген чакан текстти угуп, изложение жазуу сунушталды.

Сүйлөөнү текшерүү боюнча (монологдук жана диалогдук кеп) «Кыргызстан тууралуу жалпы маалымат» (Общая информация о Кыргызстане) деген текст өз алдынча иштөө үчүн берилди, бул тапшырманы студенттер кийинки сабакта оозеки айтып бериши керек. Студенттерге берилген тексттин айрым абзацтары боюнча башкы маалыматты бөлүп алып, суроо түзүү тапшырылды.

Ушул эле текст *лингвистикалык компетенцияны* текшерүү үчүн колдонулду (тилдик коммуникативдик компетенциянын курамдык бөлүгү катары). Аталган тексттеги сүйлөмдөр жана сөз айкаштары грамматикалык тестте камтылды (морфологиялык - таандык, жөндөмө, зат атоочтун жак, этиштин чактары, чакчылдардын мүчөлөрү, этиштин жак мүчөлөрүн билүү; синтаксистик – сүйлөм жана сөз айкаштарынын курамындагы сөздөрдүн айкашуу тартиптерин билүү).

Окуп түшүнүүнү текшерүү үчүн студенттерге бир нече мүнөт ичинде таанышуу үчүн текст берилди (окуу) (мисалы, «Кыргызстандагы туризм», «Кыргыз Республикасынын Конституциясы»), окуп бүткөндөн кийин тексттерди жыйнап алып, суроолор жазылган тесттер таркатылды.

Угуп түшүнүүнү текшерүү үчүн (аудио) Кыргызстан тууралуу лингвистикалык аймак таануу боюнча чакан текст берилет (айрым учурда бир нече абзац), окутуучу окуп берет, андан кийин суроолор берилген тест таркатылды.

Ушундай эле тапшырмалар, тесттер жана көнүгүүлөр көрсөтүлгөн тилди билүү деңгээлдери боюнча билим, билгичтик жана кептик ишмердүүлүктүн көндүмдөрүнүн калыптангандыгын көрсөтүү үчүн жасалган калыптандыруучу экспериментте колдонулган.

Студенттердин тилдик коммуникативдик компетенцияларынын калыптанышынын деңгээлин аныктоонун натыйжалуу ыкмасы катары эссе пайдаланылды, «Мен эмне үчүн бул адистикти тандадым» деген темадагы

дилбаян (Почему я выбрал данную специальность), лексикалык корун жана тилдик компетенциясын болжол менен аныктоого мүмкүндүк берди (кыргыз тилинин морфологиясын жана синтаксисин билүү). Мындан тышкары окуу процесси учурундагы жана андан кийин студенттерден жана окутуучулардан *сурамжылоо жүргүзүү* чоң мааниге ээ болду.

Аныктоочу эксперимент учурундагы педагогикалык *байкоо жүргүзүү* студенттердин мамлекеттик тилди үйрөнүүгө, жалпы программага жана окутуу методуна болгон мамилесин аныктоого мүмкүндүк берди. Студенттер иш кагаздарын кыргыз тилинде жүргүзүүгө өткөндөн кийин мамлекеттик тилдин зарылдыгын так, даана түшүнүп калышкандыгы, келечектеги кесиптик ишмердиги тууралуу кам көрүп жатышкандыгы байкалды. Студенттер менен маектешкен учурда Чүй өрөөнүндө, же чоң шаарларда туулуп-өскөндөрү мамлекеттик тилди төмөнкү деңгээлде билишкендиги жана алардын келечектеги кесиптик ишмердиги тууралуу тынчсызданганы байкалды. Ал эми мугалимдерди көбүнчө окуу процессинин мазмуну жана формасы, мамлекеттик тилди окутууга бөлүнгөн сааттын көлөмү кызыктыра тургандыгы байкалды.

Педагогикалык эксперименттин **калыптандыруучу этабында** Кыргызстандын ЖОЖдорундагы бакалавр даражасындагы студенттердин кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун жыйынтыктарынын негизинде деңгээлдер боюнча окутуунун методикасы иштелип чыкты. Биз тарабынан түзүлгөн жумушчу программада В1, В2 деңгээлиндеги бакалавр багытындагы студенттердин коммуникативдик компетенциясын калыптандыруу билим берүү процессинин башкы урунттуу учуру болду деп эсептөөгө болот. Мында В1 деңгээли Чүй өрөөнүндө жашаган студенттер үчүн, В2 деңгээли региондордон келген студенттер үчүн ылайыктуу болду.

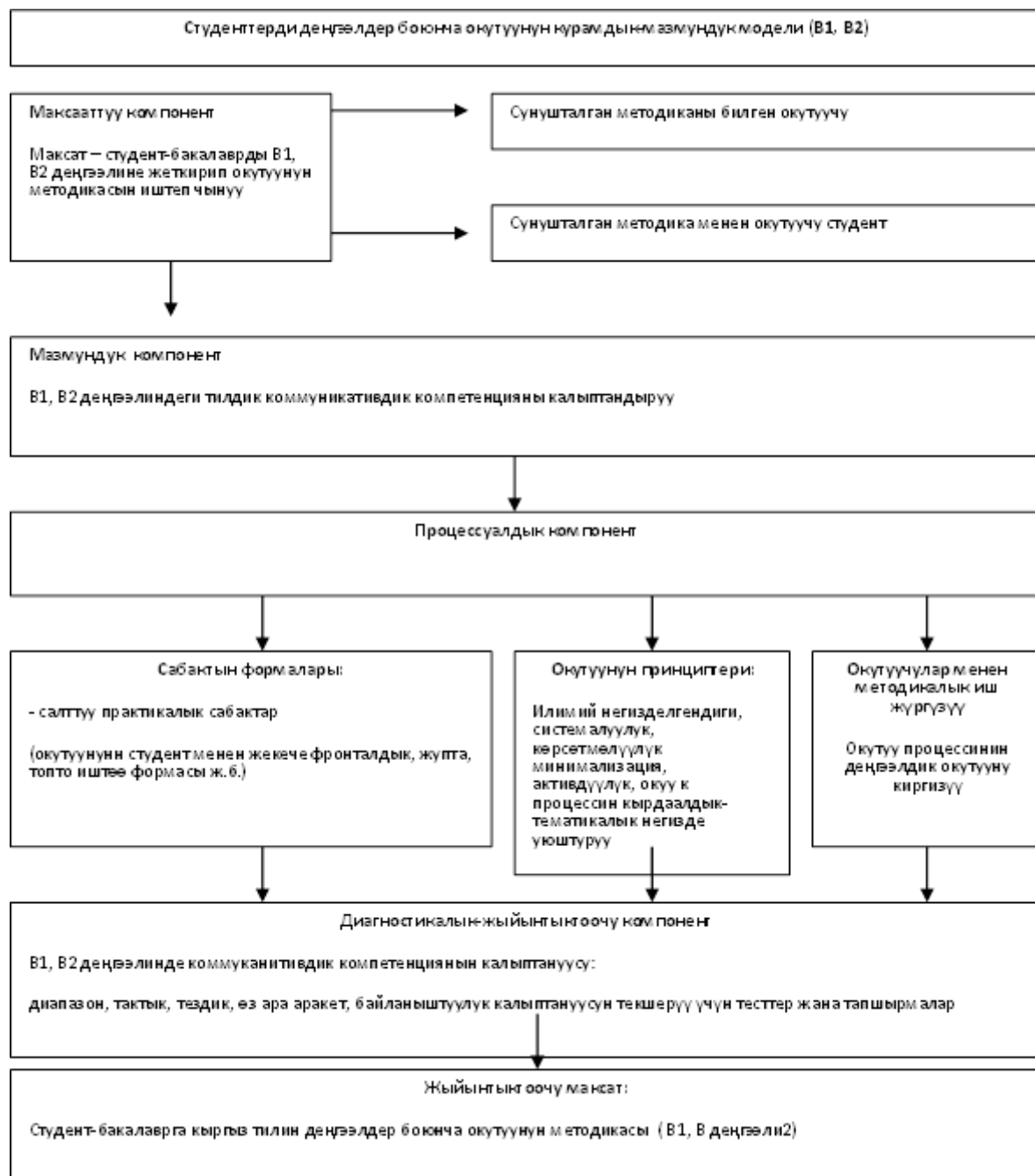
Кийинки кадам бул – педагогикалык курамдык-мазмундук моделди түзүү, ал биз сунуштаган методиканын негизги компоненттерин чагылдырды. (1-табл. караңыз). Курамдык-мазмундук модель өзүнө курамдык компонентти камтыйт:

- деңгээлдик окутуунун методикасына ээ болгон окутуучуну даярдоо;
- сунушталган методика боюнча окуган, жыйынтыгында В1, В2 деңгээлине ээ болгон бакалавр даражасындагы студенттерди;
- тилге деңгээлдер боюнча ээ болуунун дескрипторлоруна шайкеш келген окутуунун максаттары (коммуникативдик компетенциялар боюнча сүрөттөөлөр, “мен билем” деген сыяктуу тилге элементардык түрдө ээ болуу, кеп ишмердүүлүктөрү боюнча (жазуу, сүйлөө, (монолог, диалог), түшүнүү (окуу, угуу), коммуникативдик ишмердүүлүк (диапазон, тактык, шар окуу, өз ара катнаш, байланыштуулук);
- окутуунун мазмуну (өзүнө коммуникативдик жана тилдик мазмунду камтыйт);
- студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүгүн калыптандырууга багытталган дидактикалык принциптер (илимий негиздүүлүк, аң-сезимдүүлүк, системалуулук, билимдердин туруктуулугу, оң мотивация, активдүүлүк, окутууга багытталган практикалуулук, окуу процессин кырдаалдык тематикалык негизге жараша уюштуруу, ж.б.);

Окутуунун каражаттары (авторлор тарабынан окуу куралдарынын иштелип чыгышы, көнүгүүлөр системасы, аудио жана видео тиркемелер, тесттик тапшырмалар);

- акыркы жыйынтык: бакалавр даражасындагы студенттерге кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун методикасы (B1, B2).

1-таблица. СТУДЕНТТЕРДИ ДЕҢГЭЭЛДЕР БОЮНЧА ОКУТУУНУН КУРАМДЫК-МАЗМУНДУК МОДЕЛИ (B1, B2)



Максааттуу компонент окутуучунун ишмердүүлүгүнө багытталган максатты ачып берет. Биздин моделде бакалавр даражасындагы студенттерди деңгээлдер боюнча B1, B2 деңгээлине жеткире окутуунун (башкача айтканда,

төмөнкү деңгээлден жогорку деңгээлге өтүү, билгичтик, билим, көндүмдөрдү калыптандыруу) максаты коюлат.

Мазмундук компонент **дидактикалык материалдардан** турат жана В1, В2 деңгээлине жетүү үчүн тилдик компетенцияны калыптандырууга багытталат. Мисалы В1 деңгээли үчүн:

а) жазууда: «Мага кызыктуу болгон темаларды жөнөкөй байланыштуу текст түрүндө жаза алам», «Мен өзүмдүн ички толгонуу сезимдеримди билдирген өздүк мүнөздөгү каттарды жаза алам»;

б) монологдук-сүйлөөдө: «Мен өзүмдүн ички толгонуу, сезимдеримди билдирген өздүк мүнөздөгү кыялданууларымды, каалоолорумду айтып бере алам. Өз көз карашымды, ниеттеримди кыскача түшүндүрүп бере алам, кино тасмадан, китептен үзүндүнү айтып бере алам»; **диологдук:** «Тил үйрөнүп жаткан өлкөдө болгон учурда кырдаалдык жагдайларда адамдар менен пикир алышып, сүйлөшө алам. Мен алдын-ала даярдыксыз эле мага кызыктуу болгон темада диолог түзө алам (мисалы, «үй бүлө», «хобби», «жумуш», «саякат», «болуп жаткан окуялар»);

в) жазуу түрүндөгү текстти түшүнүү (окууда): «кесиптик пикир алышуудагы сөздөрдү түшүнөм. Мен окуяларды сүрөттөөнү, сезимдерди, өздүк мүнөзгө ээ болгон каттарды түшүнөм»;

г) уктурулган кепти түшүнүү (угуу): «Мен адабий тилдин нормасына ылайыкталып уктурулган мектеп, эс алуу, ж.б. тууралуу темаларды түшүнөм. «Мен окуя тууралуу теле, радиодон берилген маалыматтарды түшүнөм, ошондой эле менин өздүк кызыкчылыктарым менен байланышкан нерселерди түшүнөм». Мында уктуруу так жана жай болуусу керек.

Процессуалдык компонент өзүнө сабактардын салттуу жана инновациялык формаларынын негизинде В1, В2 деңгээлинде студенттердин коммуникативдик тилдик компетенциясын калыптандырууга багытталган билим берүү жана тарбиялоо ишмердүүлүгүнүн негизги этаптарын камтыйт.

Окутуунун калыптандыруучу этабынын өзгөчөлүгү болуп окуу процесси биз жана окутуучулар тарабынан биздин жетекчилигибиздин астында “тил билүү деңгээлинин жалпы шкаласына” жана биз тарабынан сунушталган окутуунун деңгээлин методикасынын негизинде В1, В2 деңгээлдери үчүн түзүлгөн жумушчу программага ылайык, коммуникативдик тилдик компетенцияны калыптандырууга өбөлгө болуучу дидактикалык материалдарды колдонуу менен жүргүзүлгөндүгү эсептелет.

Окутуу *салттуу сабактарда* уюштуруу менен, үй тапшырмасын текшерүү менен, жаңы кептик, грамматикалык теманы түшүндүрүү менен, инновациялык ыкма менен өтүү: ролдоштурулган жана иштиктүү оюндар менен жүргүзүлөт (мисалы: «Турагент жана турагенствонун кардары»), диспуттар (мисалы: «Өзүбүздүн Ысык-Көл турганда, чет өлкөгө баруунун кажети барбы?») мээге чабуул (мисалы, «Кыргызстан - туристтик бейиш») дидактикалык принциптерге таянуу менен – илимийлүүлүк, системалуулук, көрсөтмөлүүлүк, минимизация ж.б.

Салттуу да, инновациялык да сабактар колдонулган методдордун жана сабактын формаларынын илимий негиздүүлүгү, дидактикалык материалдарды

тандоо жана окуу-тарбия процессин уюштуруу; сезимдүүлүк (практикалык сабактардын лексикалык жана грамматикалык бөлүмдөрүн толук түшүнүү); системалуулук (максаттуу, бири-бири менен байланышкан, бири-бирин толуктаган көнүгүүлөрүн жана тапшырмалардын жардамы менен тилдик коммуникативдик компетенттүүлүктү калыптандырууга умтулуу); билимдин бекемдиги (актуалдуу, кептик жана грамматикалык темаларды тандоо жана талдоонун негизинде); оң мотивация (жогорку баа коюу жана студенттин коммуникативдик компетенциясынын активдүү өсүшүн белгилөө; практикалык багыттуулук сыяктуу окутуунун эң маанилүү принциптерин сактоо менен түзүлөт.

Билимдердин туруктуулугу (кылдаттык менен актуалдуу кептик, грамматикалык темаларды талдоо), **оң мотивация** (студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүгүнүн активдүү өсүүсүн жогорку балл берүү менен баалоо), **практикалык багыттуулук** (актуалдуу кептик темаларды тандоо ж.б.).

Диагностика-жыйынтыктоочу компонент өзүнө бакалавр багытындагы студенттердин тилдик компетенцияларын калыптандыруунун В1, В2 деңгээлин аныктоонун критерийлерин камтыйт.

Мисалы: **В2 деңгээли:**

1. **диапазон:** тил үйрөнүүчү жеткиликтүү сөздүк корго ээ болот, бир кырдаалды сүрөттөп бере алат, жалпы суроолорго өз көз карашын билдирет; кээ бир татаал синтаксистик конструкцияларды колдоно алат.
2. **тактык:** грамматикалык жактан туура деңгээл көрсөтө алат. Ката кетирбейт, өз каталарын оңдой алат;
3. **шар окуу:** уланмалуулукту жай темп менен окуй алат. Тилдик конструкцияларды тандоодогу үзгүлтүктү таба алат;
4. **өз ара карым-катнаш:** аңгемелешүүнү өз убагында баштай алат, өз убагында бүтө алат. Тааныш темага башкаларды катышууга үндөп, түшүнгөнүн айтып бере алат.
5. **байланыштуулук:** бирдиктүү текстке айрым бир айтымдарды бириктире алат. Ошону менен бирге бир темадан экинчи темага өтө алат.

Студенттердин тилдик коммуникативдик компетенцияларын калыптандыруу деңгээлин текшерүү үчүн көнүгүүлөр, тесттик тапшырмалар колдонулду.

Калыптандыруучу этаптын жыйынтыктары окуу процессинде максатка жетүүчү жыйынтыкка түзөтүүлөрдү киргизүүгө мүмкүндүк берди жана бакалавр даражасындагы студенттердин В1, В2 деңгээлинде тилдик компетенттүүлүккө ээ болууга шарт түзөт (же андан жогору деңгээлге өтүү каралат).

Студенттердин билим, билгичтик жана көндүмдөрүн баалоодо билимди өздөштүрүү боюнча коэффициенттин формуласы колдонулду – $K=R:Q$ (K – билимди өздөштүрүү коэффициенти, R – туура аткарылган тапшырмалардын саны, Q – жалпы тапшырмалардын жалпы саны). Ошону менен бирге билим жана билгичтиктердин төмөнкү градациясы берилди: эгер туура жооптордун саны 60 пайыздан аз болсо болсо, анда баа – канааттандырыларлык эмес; 60% дан

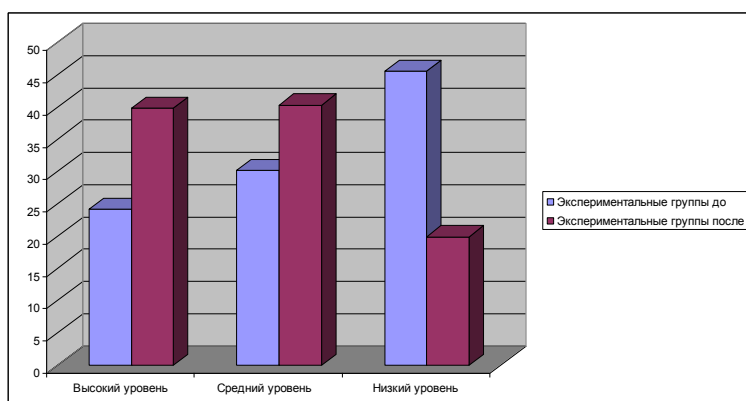
69% – канааттандырарлык; 70% дан 84% – жакшы; 85% дан 100% – эң жакшы; башкача айтканда, «канааттандырарлык» деген баа төмөн, бирок мүмкүн боло турган коммуникативдик тилдик компетенциясынын калыптануу деңгээлин көрсөтөт (анын өзүнчө аспектисинен алып караганда), «жакшы» деген баа – орто деңгээл, «эң жакшы» деген баа – жогорку деңгээлди күбөлөндүрөт.

Педагогикалык эксперименттин текшерүүчү этабында биз салыштырмалуу маалыматтарды алдык жана бакалавр даражасындагы студенттердин В1,В2 деңгээлиндеги тилдик компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун экспериментке чейинки жана кийинки өнүгүү динамикасын байкоого мүмкүнчүлүк алынды (2-табл. Пайыздык көрсөткүч).

2-таблица. Бакалавр даражасындагы студенттердин тилдик компетенттүүлүктөрүнүн калыптануусу боюнча көрсөткүчтөр

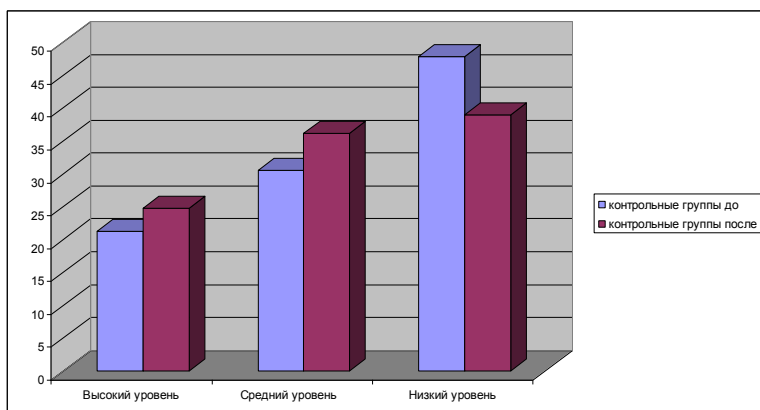
Деңгээл	Эксперименталдык топтор		Контролдук топтор	
	башында	аягында	башында	аягында
Бийик	24,2%	39,8%	21,3%	24,8%
Орто	30,2%	40,3%	30,5%	36,2%
Төмөн	45,6%	19,9%	47,9%	39%
Бардыгы:177	100%	99,0%	99,7%	99,0%

Жогоруда таблицадагы маалыматтарда эксперименталдык жана контролдук топтор өз-өзүнчө диаграмма түрүндө берилди. (1-сүрөт. 2-сүрөт).



1-сүрөт. –эксперименталдык топтордогу деңгээлдердин динамикасы (% менен)

Экперименталдык топтогу жогорку деңгээлдин пайыздык көрсөткүчү 24,2% дан 39,8% га, б.а., 15,6%ды; ортоңку деңгээл – 30,2% дан 40,3% га, б.а., 10,1%га; төмөнкү деңгээл с 45,6 дан 19,9, б.а., 25,7%га төмөндөдү.



1-сүрөт. - текшерүүчү топторун динамикасы (% менен).

Текшерүүчү топтогу бийик деңгээлдин көрсөткүчү 21,3% - 24,8%, жогорулады 3,5%; ортончу деңгээл – 30,5% - 36,2%, жогорулады 5,7%; төмөнкү деңгээл 47,9 дан 39% га, б.а., 8,9%га.

Педагогикалык эксперимент учурундагы бул маалыматтар биз тарабынан иштелип чыккан методика Кыргызстандын ЖОЖдорундагы бакалавр даражасындагы студенттердин тилдик компетенттүүлүктөрүн калыптандырууда эффективдүү деген корутунду чыгарууга мүмкүндүк берди.

Корутунду

Диссертациялык иштен алынган жыйынтыктар төмөнкүдөй корутундуларды чыгарууга мүмкүнчүлүк берет.

Европалык тил портфелинин «Тил билүү деңгээлдери: жалпы шкала», «2014-2020-жылдарда Кыргыз Республикасында мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү боюнча улуттук программа», кыргыз тили окуу дисциплинасы катары расмий жана чет тилдеринин катарында гуманитардык, социалдык жана экономикалык В1 циклинде көрсөтүлгөн бакалаврларды конкреттүү багыттар боюнча даярдоонун негизги билим берүү программасынын талаптары киргизилген, ал эми 2017-жылдан баштап башка тилде окутулган мектептердин бүтүрүүчүлөрүнүн тил билүү деңгээли В1ге, башталгыч, орто кесиптик жана жогорку окуу жайларынын бүтүрүүчүлөрүнүн тил билүү деңгээли В2ге шайкеш келүүсү күтүлгөн “КРнын жогорку жана кесиптик билим берүүсүнүн мамлекеттик стандарты” сыяктуу билим берүү программаларынын талаптарына ылайык кыргыз, орус жана чет тилдерин мектептерде жана жогорку окуу жайларында окутуунун методикасы жаатындагы советтик, орусиялык жана ата мекендик лингводидактикада, лингвистикада жана психолингвистикада топтолгон теориялык, практикалык тажрыйбаларды анализдөө, жалпылоо жана системага салуу Кыргызстандын ЖОЖдорунда жана мектептеринде кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун проблемаларын ачыкка чыгарды. Буга ылайык, биринчи кезекте ата мекендик лингводидактикада мамлекеттик тилди эне тили катары да, бөтөн тил катары да окутуунун методикасынын өнүгүшүнө жана өркүндөшүнө багытталган теориялык жана практикалык изилдөөлөрдү активдештирүү зарыл. Анын ичинде, актуалдуу маселелердин катарына көп маданияттуу мейкиндикте коммуникативдик жана кесиптик маселелерди чечүү үчүн тилди практикалык

жактан билүүгө багытталган кыргыз тилин деңгээлдер боюнча компетенттүүлүктүн негизинде окутуунун методикасын иштеп чыгуунун жана өркүндөтүүнүн теориялык-методикалык негиздерин аныктоо кирет.

2. Бакалавр даражасындагы студенттер үчүн кыргыз тилин деңгээлдер боюнча (B1,B1) окутуунун методикасын иштеп чыгууда төмөнкү педагогикалык шарттар зарыл: жалпы европалык шкаланы педагогикалык практикада активдүү колдонуу; окуу процессин окутуунун салттуу жана инновациялык методдорун колдонуу менен жүргүзүү; окуу-нормативдик документтерди иштеп чыгуу: жумушчу программа, окуу куралдары, көнүгүүлөр системасы, дидактикалык материалдар, тесттик тапшырмалар, кеп ишмердүүлүгүнө багытталган тапшырмалар ж.б.

Буга байланыштуу студент-бакалаврлардын деңгээлдик коммуникативдик компетенциясынын критерийлерин жана көрсөткүчтөрүн аныктоо талап кылынды. Бул процесске европалык тилдик портфелдин «Тил билүүнүн деңгээлдери: жалпы шкала» аттуу документтинде көрсөтүлгөн кеп ишмердүүлүгүнүн аспектилеринин «түшүнүү», «жазуу» жана «сүйлөө», «окуу» деп бөлүнүү критерийлери, б.а. баарлашуунун ар түрдүү кырдаалдарынын иерархиялык өнүгүү системасында кептик актыларды кабыл алуу жана жаратуу критерийлери негиз болду.

Деңгээлдер боюнча окутуу методикасынын эффективдүү ишке ашырылышы үчүн курамдык-мазмундук педагогикалык моделде көрсөтүлгөн төмөнкүдөй педагогикалык шарттар аныкталды: бул методиканы билген окутуучу, бул методика менен окутулган студент; максаттуу компонент; өзүнүн курамына окуу-методикалык комплексти (жумушчу программа, окуу куралы, дидактикалык материал, тапшырмалар, тексттер системасы, ж.б.) камтыган, көрсөтүлгөн деңгээлдердин калыптанышына багытталган мазмундук компонент, илимийлүүлүк, системалуулук, көрсөтмөлүүлүк, окуу материалдарынын минимизациясы, активдүүлүк, окуу процессин кырдаалдык-тематикалык негизде уюштуруу сыяктуу принциптерди так сактоо жана традициялык жана инновациялык формаларды колдонуу менен жүргүзүлгөн билим берүү процессин ичине камтыган процессуалдык компонент; диапазон, тактык, тездик, өз ара аракеттенүү, байланыштуулук сыяктуу билим, билгичтик көндүмдөрүнүн калыптанышынын критерийлерин камтыган диагностикалык-натыйжалык компонент.

3. Студент-бакалаврларга кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуу методикасын (педагогикалык моделин) эксперименталдык жактан текшерүү студент-бакалаврлардын деңгээлдик коммуникативдик тилдик компетенциясынын калыптанышынын оң динамикасын көрсөттү.

4. Салыштырмалуу жыйынтыктар көрсөткөндөй, эксперименталдык топтогу жогорку деңгээлдин пайыздык көрсөткүчү 24,2% дан 39,8% га, б.а., 15,6%га жогорулады; ортоңку деңгээл – 30,2% дан 40,3% га, б.а., 10,1%га жогорулады; төмөнкү деңгээл с 45,6 дан 19,9, б.а., 25,7%га төмөндөдү.

Ошол эле убакта текшерүүчү топтогу жогорку деңгээлдин көрсөткүчү 21,3% - 24,8%га, б.а. 3,5%; жогорулады ортончу деңгээл – 30,5% - 36,2%, б.а. 5,7%;га жогорулады; төмөнкү деңгээл 47,9 дан 39% га, б.а., 8,9%га төмөндөдү.

Буга байланыштуу иштелип чыккан кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуу методикасынын эффективдүү экендигин жана келечекте бул методиканы Кыргызстандын мектептеринин жана ЖОЖдорунун окуу процессине киргизүүгө боло тургандыгын белгилөөгө болот.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Жүргүзүлгөн изилдөөнүн натыйжалары жана студент-бакалаврларга кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун иштелип чыккан методикасынын эффективдүүлүгүн эксперименталдык жактан аныктоо кыргыз тилин окутуунун жалпы методикасынын, ошондой эле деңгээлдер боюнча окутуунун методикасынын өркүндөтүлүшү үчүн төмөнкүдөй айрым практикалык сунуштарды киргизүүгө мүмкүнчүлүк берди:

- студент-бакалаврларга кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун иштелип чыккан методикасын Кыргызстандын ЖОЖдорунун окуу процессине киргизүү; кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун курамдык-мазмундук моделин киргизүү.

- ЖОЖдордун окуу процессине студент-бакалаврларга кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун окуу-методикалык комплексин (окуу куралын, дидактикалык материалдарды, көнүгүүлөрдүн жана тапшырмалардын системасын), кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун типтүү программасын жана компетенттүүлүктүн негизинде кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун калыптаныш деңгээлин баалоонун критерийлерин киргизүү;

- изилдөөнүн материалдарын Кыргызстандын ЖОЖдорунун гуманитардык факультеттеринде болочок мугалимдерди даярдоодо кыргыз тилин окутуу методикасы курсунда; атайын курстарда жана мугалимдердин билимин өркүндөтүү курстарында пайдалануу;

- Мамлекеттик билим берүү стандарттарына кыргыз тилин В1 жана В2 деңгээлинде окутуу аспектинде (керектүү компетенциялар, баалоо критерийлери, сааттардын саны, ж.б.) зарыл болгон өзгөртүүлөрдү киргизүү.

Изилдөөнүн темасы боюнча төмөнкү илимий макалалар жарыкка чыкты:

1. Сегизбаева Н.К. Игровые моменты на уроках кыргызского языка в начальных классах с русским языком обучения. [Текст]/Н.К. Сегизбаева// И.Арабаев атындагы КМУнун жарчысы. –Атайын чыгарылыш. - 2012. –371-374-бб.

2. Сегизбаева Н.К. Коммуникативное использование русской частицы в неязыковой аудитории. [Текст]/Н.К. Сегизбаева//И.Арабаев атындагы КМУнун жарчысы. – Атайын чыгарылыш. - 2013. – 291-293-бб.

3. Сегизбаева Н.К. Трудности изучения грамматики русского языка. [Текст]/Н.К. Н.К.Сегизбаева// И.Арабаев атындагы КМУнун жарчысы. – 2014. - №4. –191-193-бб.

4. Сегизбаева Н.К. Кыргыз жана орус тилдериндеги фоносемантикалык типологиянын сан атоочтук негизде изилдениши. [Текст] /Н.К.Сегизбаева// И.Арабаев атындагы КМУнун жарчысы. – 2014. - №4. - 66-68-бб.
5. Сегизбаева Н.К. Кыргыз жана орус тилдериндеги сан атоочтордун заманбап маселелери. [Текст]/Н.К. Сегизбаева// И.Арабаев атындагы КМУнун жарчысы. – 2014. - №6. - 83-85-бб.
6. Сегизбаева Н.К. Взаимосвязь имени числительного в сопоставлении кыргызского и русского языков. [Текст]/Н.К. Сегизбаева// Известия вузов. - 2016. - №5. -207-210-бб.
7. Сегизбаева Н.К. Кыргыз тилин үйрөтүүдө деңгээлдер боюнча коммуникациялык компетенцияны өнүктүрүү маселелери. [Текст] /Н.К. Сегизбаева//БГУ жарчысы.- 2018. -71-74-бб.
8. Сегизбаева Н.К. Кыргыз тилин тил өздөштүрүү деңгээлдери боюнча үйрөтүүнүн азыркы абалы. [Текст] /Н.К. Сегизбаева // КРСУ жарчысы.- 2018. - 84-86-бб.
9. Сегизбаева Н.К., Акунова А.Р. 1-4 класста кыргыз тилин окутуу үчүн кошумча каражат [http://www/kyrgyztil.taalimforum.kg]/Н.К. Сегизбаева, А.Р. Акунова //Электрондук каражат.- 2017.
10. Сегизбаева Н.К. Использование коммуникативного подхода в развитии творческих способностей учащихся начальной школы. [Текст] /Н.К. Сегизбаева // И.Арабаев атындагы КМУнун жарчысы. – 2019. - 21-25-бб.
11. Сегизбаева Н.К. Тилдерди деңгээлдер боюнча окутуунун методологиялык негиздери. [Текст]/Н.К. Сегизбаева //Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. - 2018. - 187-190-бб.
12. Сегизбаева Н.К. Кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуу процессинде практикалык сабактарды уюштуруунун технологиялары. [Текст]/Н.К. Сегизбаева // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2018. -1 94-196-бб.
13. Сегизбаева Н.К. Приемы работы с текстом с учетом коммуникативной методики. [Текст]/Н.К. Сегизбаева //Вестник КГУ им. И.Арабаева. - 2018. – С. 406-412.
14. Сегизбаева Н.К., Абдраева Н.Э. Использование методики «Чтение с остановками». [Текст]/Н.К. Сегизбаева//Наука и образование: цифровая трансформация и инновационные образовательные технологии. – 2019. - №4. – С. 146-148.
15. Сегизбаева Н.К. Подготовка будущих учителей начальных классов для осуществления дополнительного образования (на примере педагогического факультета КГУ им.И. Арабаева). [Текст]/Н.К. Сегизбаева// Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2019. – С. 194 -196.
16. Сегизбаева Н.К. Реализация коммуникативного подхода и развитие творческих способностей студентов (на примере педагогического факультета КГУ им. И.Арабаева). [Текст]/Н.К. Сегизбаева // Научный аспект - Самара. – 2019. – С.194-196.

17. Сегизбаева Н.К. О методике уровневого обучения кыргызскому языку студентов-бакалавров. [Текст]/Н.К. Сегизбаева // Научный аспект - Самара. – 2019. С.194-196.

Н.К. Сегизбаеванын “Бакалавр даражасындагы студенттерди кыргыз тилине деңгээлдер боюнча үйрөтүүнүн методикасы” аттуу темадагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: кыргыз тилин окутуунун методикасы, коммуникативдик тилдик компетенция, кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун методикасы, деңгээлдер боюнча окутуунун мазмундук-курамдык педагогикалык модели, деңгээлдер боюнча окутуунун лингводидактикалык негиздери, ишмердүүлүк мамиле, инсанга багытталган окутуу.

Изилдөөнүн максаты: студент-бакалаврларды кыргыз тилине деңгээлдер боюнча окутуунун методикасын теориялык жактан негиздөө жана иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн объектиси: Жогорку окуу жайларында бакалавр даражасындагы студенттерге кыргыз тилин деңгээлдер боюнча үйрөтүү процесси.

Изилдөөнүн методдору: Изилдөөнүн темасы боюнча илимий-теориялык жана методикалык адабияттарды талдоо, кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутууда студенттердин жалпы коммуникативдик компетенциясын өстүрүү үчүн зарыл болгон окуу ресурстарын аныктоо, педагогикалык эксперимент жүргүзүү, сандык жана сапаттык натыйжаларды иликтөө.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы: Кыргызстандын ЖОЖдорундагы бакалавр даражасындагы студенттерге кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун илимий-теориялык негиздери алгачкы жолу системалаштырылды жана аныкталды. 2. Бакалавр даражасындагы студенттерге кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун коммуникативдик компетенцияларынын калыптануу көрсөткүчтөрү менен критерийлери иштелип чыгып, аныкталды. 3. Студент-бакалаврлардын кыргыз тилинин В1, В2 деңгээлдери боюнча коммуникативдик компетенциясынын калыптануусунун ар түрдүү деңгээлдерин диагноздоочу критерийлердин жана көрсөткүчтөрдүн системасынын негизги мүнөздөмөлөрүн чагылдырган курамдык-мазмундук моделге ылайык кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутуунун методикасы иштелип чыкты. 4. Студент-бакалаврлардын тилди билүүсүнүн жеткиликтүү деңгээлиндеги коммуникативдик компетенциясын калыптандырууга багытталган

курамдык-мазмундук моделди камтуу менен иштелип чыккан методиканын эффективдүүлүгү эксперименталдык жактан аныкталды.

Изилдөөнүн практикалык мааниси: Изилдөөдөн алынган натыйжаларды Кыргызстандын мектептеринде жана жогорку окуу жайларында кыргыз тилин окутуу методикасын, студент-бакалаврларга тилди деңгээлдер боюнча окутуу методикасын өркүндөтүүдө кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутууга карата типтүү, жумушчу программаларды, окуу китептерин жана окуу куралдарын, дидактикалык материалдарды иштеп чыгууда, ж.б. колдонууга болот. Изилдөөнүн материалдары жогорку окуу жайларынын жана билимди өркүндөтүү курстарынын окуу процессинде атайын курстарды өтүүдө колдонула алат. Андан тышкары, бул материалдар лингводидактиканын тилди деңгээлдер боюнча окутуу маселелеринин мындан аркы изилденишинде колдонулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертации Н.К. Сегизбаевой на тему “Методика уровневого обучения кыргызскому языку студентов-бакалавров” на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения и воспитания (кыргызский язык)

Ключевые слова: методика преподавания кыргызского языка, коммуникативная языковая компетенция, методика уровневого обучения кыргызскому языку, содержательно-структурная педагогическая модель уровневого обучения, лингводидактические основы уровневого обучения, деятельностный подход, личностно-ориентированное обучение.

Цель исследования: Разработка и обоснование теоретических и практических основ методики уровневого обучения кыргызскому языку студентов-бакалавров в высших учебных заведениях; экспериментальное выявление ее эффективности.

Объект исследования: Процесс уровневого обучения кыргызскому языку студентов-бакалавров высших учебных заведений.

Методы исследования: Анализ научно-теоретической и методической литературы по теме исследования, определение необходимых учебных ресурсов для развития общей коммуникативной языковой компетенции студентов при уровневом обучении кыргызскому языку, проведение педагогического эксперимента, исследование количественных и качественных результатов.

Научная новизна исследования заключается в том, что: 1. впервые определены и систематизированы научно-теоретические основы уровневого обучения кыргызскому языку студентов-бакалавров в вузах Кыргызстана; 2. разработаны критерии и показатели сформированности уровневой коммуникативной компетенции студентов-бакалавров при обучении кыргызскому языку и определены педагогические условия их формирования; 3. разработана методика уровневого обучения кыргызскому языку в

соответствии с структурно-содержательной моделью, отражающей сущностные характеристики, систему критериев и показатели, позволяющие диагностировать различные уровни сформированности коммуникативной компетенции студентов-бакалавров по кыргызскому языку на уровне В1, В2; 4. экспериментально выявлена эффективность разработанной методики, включающей в себя структурно-содержательную модель обучения, направленной на формирование коммуникативной компетенции соответствующего уровня владения кыргызским языком студентами-бакалаврами.

Практическая значимость заключается в том, что полученные результаты могут быть использованы для совершенствования методики преподавания кыргызского языка в школах и вузах Кыргызстана, в частности методики уровневого обучения студентов-бакалавров (при разработке типовой рабочей программы, учебников и учебных пособий, дидактических материалов и др). Материалы исследования могут быть использованы в учебном процессе при чтении спецкурсов в вузах и на курсах повышения квалификации учителей.

RESUME

To the thesis work “The methodology of level-based teaching of Kyrgyz language to the students at bachelor’s degree”, written for the degree of Candidate of Pedagogy (13.00.02), the theory and methodology of teaching and behavioral education, Kyrgyz language.

Key words: methodology of teaching Kyrgyz language, communicative language competency, methodology of level-based teaching of Kyrgyz language, content-structured pedagogical model of level-based teaching, lingua-didactical basis of the level-based teaching, practice-based approach, learner-centered teaching.

Goal of the research: Developing and argumentation of the theoretical and practical basis of the level-based teaching of Kyrgyz language to the students at bachelor’s degree in the higher education institutions; experimental definition of its’ effectiveness.

Object of the research: The process of the level-based teaching of the Kyrgyz language to the bachelor’s degree students.

Methods of the research: Analysis of the scientific works on theory and methodology of the research, defining the necessary learning resources for the development of general communicative linguistic competency of the students at the level-based teaching, conducting a pedagogical experiment, defining the quantity and quality of the results.

Scientific novelty of the research paper is considered as following: 1. For the first time there were defined the scientific and theoretical basis of the level-based teaching to the students of bachelor’s degree in the higher education institutions of Kyrgyzstan; 2. There were developed the criteria and descriptors of the level-based communicative competency at the students of bachelor’s degree in the process of teaching of Kyrgyz language and there were defined the pedagogical conditions for their development. 3. There were developed the methodology of the level-based teaching due to the content-structured model, which reflects the basic characteristics,

the system of criteria and descriptors, that allow to diagnose the different levels of the communicative competency in Kyrgyz language at the students of bachelor's degree on level B1, B2; 4. The experimentally found effectiveness of the developed methodology, which includes content-structured model of teaching, influences the development of the needed communicative competency of the Kyrgyz language at the students of bachelor's degree.

Practical value of the research: The received results can be used for improving the methodology of teaching the Kyrgyz language in the schools and higher education institutions of Kyrgyzstan, particularly in methodology of the level-based teaching of the students of bachelor's degree (at the developing of syllabus, text-books and manuals, didactic materials, etc.). The materials of the research can be used in educational process of higher education institutions and teachers' qualification improvement institution.

Форматы: 60x84/16. Офсет кагазы.
Көлөмү: 1,75 б.т. Нускасы: 75

«Maxprint» басмасында басылды.



Дарек: 720045, Бишкек шаары, Ялта көчөсү 114
Тел.: (+996 312) 36-92-50
e-mail: maxprint@mail.ru